

VAN DE BOSPORUS NAAR DE ZUIDERZEE

REISVERSLAG VAN CONSTANTINOPEL
NAAR WIJHE IN 1793 DOOR

GASPARD BARON TESTA

inleiding en samenstelling: Mehmet Tütüncü

2022

VAN DE BOSPORUS NAAR DE ZUIDERZEE

Reisverslag van Constantinopel naar Wijhe in 1793

ISBN 978-90-6921-047-6

Auteur : Gaspard baron Testa (1770-1847)
Samenstelling en inleiding : Mehmet Tütüncü
Voorwoord : Andre Testa
Vertaling naar Nederlands : Heinerich Kaegi en Inês de Brito

CORPUS OF TURKISH ISLAMIC INSCRIPTIONS no. 54

TÜRK İSLAM KİTABELERİ DİZİSİ no: 54

Serie Turks Nederlandse Ontmoetingen nr. 4

Omslagontwerp en grafische vormgeving: Ömer Erdem
email: omerdem@me.com

Deze uitgave is mogelijk gemaakt door financiële steun van het NOT Fonds, Stichting Erfgoedbehoud Ten Cate en familie Testa.

© Copyright 2022, SOTA All rights reserved. No part of this book may be reproduced, translated, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photo-copying and recording or otherwise, without prior written permission of the publisher and copyright holder.

Omslagontwerp: Gezicht vanuit Büyükdere op Istanbul (prise de du chemin de Buyuk déré) door Ignace Melling Voyage Pittoresque de Constantinople et de rives du Bosphore (1819), ingekleurd door Ömer Erdem met als inzet portret van Gaspard Testa (particulier bezit)

Uitgever:

SOTA / Research Centre for Turkish and Arabic World Brabantlaan 26
2101 SG Heemstede Netherlands

Tel: + 31 23 5292883

Email: sotapublishing@gmail.com of m.tutuncu@gmail.com

Web: www.turkistan.org

Portret van Gaspard baron Testa (particulier bezit)

DE REIS

begint op 5 september 1793 in Constantinopel
en eindigt op 26 november van hetzelfde jaar in Wijhe.

5 september - 5 oktober	30 dagen	Constantinopel - Zemlin	1036 km
6 oktober - 13 oktober	8 dagen	Quarantaine in Zemlin	
14 oktober - 23 oktober	10 dagen	Belgrado-Wenen	628 km
23 oktober - 7 november	17 dagen	Verblijf in Wenen	
8 november - 26 november	19 dagen	Wenen naar Wijhe	1206 km
Totaal	84 dagen		2870 km

INHOUD

Voorwoord	6	
De reis naar Nederland van 1793		
Inleiding	11	
Personen die deelnemen aan de reis	24	
Reisverloop van Dag tot Dag	26	
Dagboek van de reis van 1793	29	
Naschrift en Documentatie		
Bezoek aan Teylersmuseum (21 mei 1794)	152	
De grafsteen van Gaspar Testa	153	
In memoriam Baron Gasparus Testa	156	
(Algemeen Handelsblad 18 mei 1847)	158	
Zweedse medereiziger Akerblad	162	
Leydse Courant 2 september 1816	164	
Collage van zegels, stempels, handtekeningen en handschriften	165	
De Dardanellenreis van 1790		
De Dardanellenreis 1790 (Inleiding en documentatie)	166	5
Documenten uit het Turkse Archief	166	
Het Paspoort van Gaspar Testa	170	
Verslag van Dardanellenreis 1790	173	
Namenlijsten van de reizen van 1793 en 1790		
Namenlijst van de Reis naar Nederland van 1793	190	
Namenlijst Dardannellenreis 1790	194	
Verantwoording bij vertaling en editie	196	
Verdieping	200	
Testa's Tijdlijn	202	

Voorwoord

In 2012 werd gevierd dat Nederland en Turkije 400 jaar diplomatieke relaties onderhielden. De viering heeft er voor gezorgd dat de belangstelling voor deze periode sterk toenam.

De familie Testa vertrok in de dertiende eeuw vanuit Genua naar het Byzantijnse rijk en vestigde een handelspost in Galata, een wijk van Constantinopel aan de Gouden Hoorn. Na de verovering van Constantinopel door de Ottomanen in 1453, waarbij Galata voor vernieling gespaard bleef, werden de Testa's dragomannen en waren zij de intermediair tussen de Sultan en buitenlandse vertegenwoordigers. Zij traden op als tolk en verdragsspecialisten en vormden zo een onmisbare schakel in het contact tussen de vreemde mogendheden en het Turkse hof.

6 Mijn betovergrootvader Gaspard Testa (1770-1847) maakte in 1793 als jonge secretaris - hij was toen 23 jaar oud - deel uit van het gezelschap van Frederik Gysbert baron van Dedem op zijn reis van Constantinopel naar zijn kasteel De Gelder in Wijhe, provincie Overijssel. De reis duurde van 5 september tot 26 november 1793 en hij hield een in het Frans geschreven dagboek bij. Gaspard was de eerste Testa die naar Nederland reisde. Daarna volgden veel van zijn nazaten voor studie en promotie, maar keerden daarna terug naar Constantinopel om hun rol als dragoman in te nemen. In de latere periode, aan het eind van het Ottomaanse rijk, waren zij diplomaten voor Nederland en vele andere landen.

Een mooi voorbeeld hiervan is de zoon van Gaspard, Antoine Testa. Mijn overgrootvader Antoine zat op de Latijnse school te Haarlem. Zijn schoolgenoot Nicolaas Beets en hij werden boezemvrienden. Over hun vriendschap schreef Beets onder het pseudoniem Hildebrand de Camera Obscura en daarin het hoofdstuk 'verre vrienden'. Bij de aanvang van mijn studie aan de Universiteit van Amsterdam werd ik lid van het dispuut Beets van het Amsterdams studentencorps. Dat is mij altijd als een mooie herinnering aan mijn overgrootvader bijgebleven.

Gaspard Testa werd in 1847, als dank voor zijn jarenlange verdiensten voor Nederland, in de adelstand verheven met de titel baron.

Het is Mehmet Tütüncü die het reisjournaal in het Nationaal Archief gevonden heeft en het aan de vergetelheid onttrokken heeft. Ik ben Mehmet zeer dankbaar voor de publicatie van dit boek. Niet alleen heeft hij mij be-

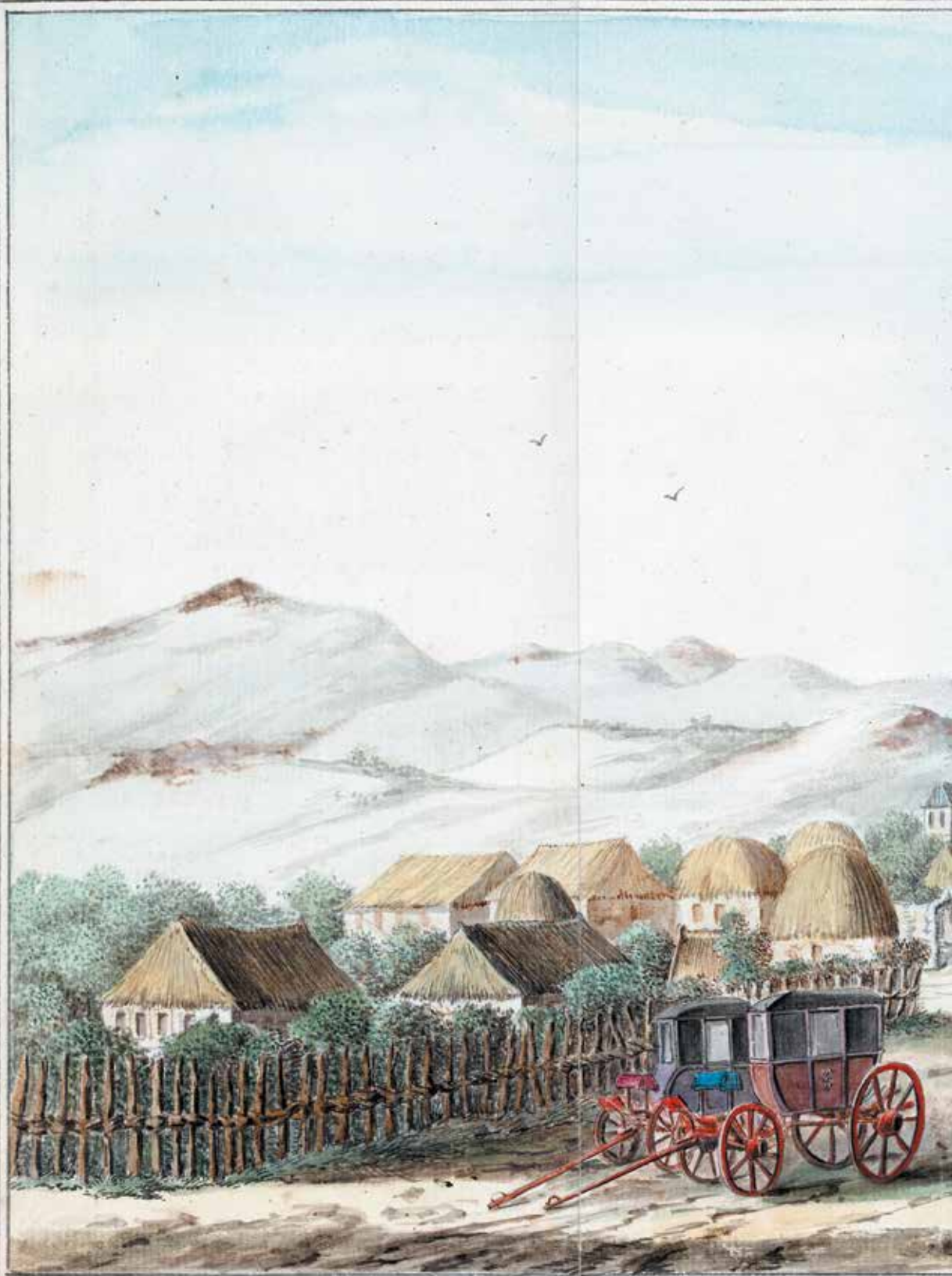
ter laten kennismaken met mijn betovergrootvader, maar vooral geeft het ons allen een prachtig inzicht in het reizen in die tijd en de vele ongemakken waar de reiziger mee te maken kreeg. Testa geeft ook een prachtige beschrijving van de steden die bezocht werden en de manier waarop men leefde.

Mehmet maakte in 1972 met zijn familie eenzelfde reis naar Nederland. Hij vestigde zich in Haarlem, op een steenworp van het Noord-Hollands Archief. Namens mijn familie dank ik hem voor zijn grote ijver en doorzettingsvermogen om dit boek te realiseren. Ik ben verheugd over onze nieuwe Haarlemse vriendschap.

André Testa

Baarn-Haarlem 14 november 2022

Volgende pagina: Mustafa Pasha (huidig Slivengrad). Zo moeten de omstandigheden van onze reisgezellen zijn geweest. Tekening door Johannes Raye, in zijn reisverslag, 1765. Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Halte à Mustapha Bassa Pal

Unca dans les Montagnes de la Bulgarie.

Heraldisch wapen van familie Testa, waarin zowel de Nederlandse leeuw als de Ottomaans/Turkse halve maan is verwerkt.

INLEIDING

Dit boek is de vertaling van een reisverslag - het woord 'journal' staat op de titelpagina - van een reis die werd ondernomen door een aantal mensen in het jaar 1793. De leider van het reisgezelschap was de Nederlandse ambassadeur Frederik baron Gysbert van Dedem, heer van De Gelder, Peckendam, Krytenberg en Hachmeule (1743-1820). De reis ging van Constantinopel naar Wijhe, een klein dorp in de provincie Overijssel in het noordoosten van Nederland, waar zijn havezate stond (overigens afgebroken in 1913). Er zijn veel verslagen van reizigers van Nederland naar Istanbul bewaard, maar van omgekeerde reizen zijn er weinig en nooit gepubliceerd. Wat dit reisverslag ook zo bijzonder maakt is dat het geschreven is door iemand die voor het eerst naar Europa op reis gaat.

Van Dedem, aristocraat en grootgrondbezitter, was lid en vanaf 1780 voorzitter van de Staten-Generaal in Den Haag, maar zijn sympathie voor de Patriotten, opposanten van de heersende regentenoligarchie en het Huis van Oranje, verminderde zijn vooruitzichten op een voortzetting van zijn politieke carrière in de Republiek. Een benoeming tot ambassadeur in Constantinopel bij het Ottomaanse Rijk in 1784 kwam hem dan ook goed uit. Hij reisde in 1785 naar de Ottomaanse hoofdstad en zou pas in 1793 terugkeren.

11

Deze laatste reis wordt beschreven door de secretaris van Van Dedem, Gaspard Testa, die later een zeer belangrijke rol in de Nederlandse vertegenwoordiging in Istanbul zal spelen. Het verslag is in de Franse taal geschreven en wordt bewaard bij de familiepapieren van de familie Van Dedem, in 1913 en 1931 in delen geschonken aan het Rijksarchief (Nationaal Archief: hierna NA). Het hier gepubliceerde reisverslag kwam in 1931 in het archief terecht en werd geregistreerd als inventarisnummer 58. De Franse tekst is met een inleiding in het Engels gepubliceerd door Jan Schmidt in een zeer moeilijk te verkrijgen publicatie in Turkije.

Nederland en Ottomaanse Rijk

Ten tijde van deze reis in 1793 hadden het Ottomaanse Rijk en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden bijna tweehonderd jaar vreedzame diplomatieke betrekkingen onderhouden. In het begin van de zeventiende eeuw, toen zowel het Ottomaanse Rijk als de Nederlandse Republiek op het hoogtepunt van hun politieke macht waren, realiseerde men zich in Den Haag en Constantinopel dat een alliantie tegen de katholieke machten van Europa in het voordeel kon zijn van beide staten. In 1612 werden di-

plomatieke betrekkingen tussen de twee naties tot stand gebracht, waarbij de Republiek van de Sultan toestemming kreeg voor haar onderdanen om vrij te reizen en het recht zich te vestigen en handel te drijven. Kort daarna werden kleine kolonies van Nederlandse handelaren gesticht in grote havens en steden zoals Aleppo, Smyrna en Constantinopel. De ambassadeur behartigde de commerciële belangen van de Nederlandse handelaren in het gebied.

De eerste acht jaren van Van Dedem's ambassadeurschap, vóór zijn eerste terugkeer in 1793, werden voornamelijk gevuld met routinezaken over de economische welvaart en de bescherming van Nederlandse burgers in de Levant en recepties in de kring van het Corps Diplomatique. De Nederlandse Ambassade tijdens Van Dedems ambtstermijn kreeg de reputatie een belangrijke verzamelplaats voor de lokale Europese diplomaten te zijn. De Staten-Generaal wilden voor de Nederlandse scheepvaart het recht op vrije handel en navigatie door de Straten en de Zwarte Zee verkrijgen. Dit werd echter geweigerd door de Turkse Sultan.

De reis van 1793

Van Dedem werd op zijn reis vergezeld door negen personen: zijn vrouw Adriana Frederica Johanna Sloet, zijn zoon Anthony, mevrouw Wijnands, de weduwe van de Griekse koopman Demetrio Curmulli (Demetrios Kourmoules) uit Amsterdam, Gaspard Testa, de heer Akerblad, secretaris van de koning van Zweden, een kapitein Bregant uit Triëst, een professor Nebauer en een koopman van Praag, Vogel, evenals een aantal bedienden.

De reizigers werden officieel vergezeld tot de Oostenrijks-Hongaarse grens door de mihmandar Çaprazlizada Yahya Beg en voortdurend begeleid door soldaten (janitsaren). De reis ging over de gebruikelijke route door Edirne, Plovdiv, Sofia, Nish en Belgrado naar de grensstad Semlin (Zemun), waar een quarantaine moest worden doorstaan.

Tussen Edirne en Plovdiv drong de mihmandar (de officieel aangestelde 'gastheer') erop aan om de hoofdweg te mijden wegens de vele straatrovers; dit bleek later niet waar te zijn. Andere ongemakken waren eigengereide paarden die, bij gebrek aan reguliere postpaarden, vaak moesten uitrusten; al in Eyüb zakte een koets in, nadat een van de assen was gebroken; wegen en bruggen leken op veel plaatsen ernstig te zijn vervallen. De reizigers hadden te maken met de onophoudelijke dreiging van rovers en van de pest. Het onderdak van tien niet veeleisende personen was onvoldoende; soms moesten ze overnachten in een winkel of een schuur, die zo bouwval-

lig en vies was dat de dames besloten de nacht door te brengen in een van de koetsen.

Rond Belgrado zagen ze de linies die door de Oostenrijkers waren gegraven tijdens het beleg van die stad in 1789; de stad was, na korte tijd veroverd te zijn geweest door de Oostenrijkers, teruggekeerd naar de Ottomanen in de vrede van Sistova (Svishtov) in 1791. Zij was nog steeds vol littekens van het bombardement. De reizigers hoefden gelukkig slechts tien dagen in quarantaine in Semlin, toen de grens tussen Oostenrijk en het Ottomaanse rijk. Na de quarantaine gingen ze door naar Wenen en verbleven daar 17 dagen.

Ondanks dit gebrek aan comfort, uitgebreid beschreven in Testa's *journal*, bezochten Van Dedem en zijn metgezellen toeristische plaatsen, zoals het paleis van de Sultan in Edirne, moskeeën, fabrieken, vestingwerken en andere gebouwen. In Semlin, waar ze op 5 oktober arriveerden, verbleef het gezelschap tien dagen in de quarantainebarakken. Zij zouden daar 23 dagen blijven, maar de gouverneur van Peterwardein (Petrovardin) kortte op verzoek van Van Dedem de termijn in. Na alle formaliteiten, zoals onderzoek van bagage en personen door de quarantaine-arts, werd afscheid genomen van de mihmandar. Een aantal bedienden en hun kok keerden terug naar Istanbul. Op 14 oktober ging het gezelschap via Neusatz (Novi Sad) en Theresienstadt in de richting van Boedapest, waar het vier dagen later aankwam. Een gunst verleend door de Oostenrijkse autoriteiten was het recht om onderweg verse paarden te wisselen. Hoewel dit deel van de reis relatief veel minder tijd in beslag nam, verliep het niet zonder problemen. Twee keer brak een as, de eerste keer in de buurt van Karlowitz (Karlovcí), de tweede keer vlak voor Pest, waar de grote koets met Van Dedem vast kwam te zitten in de modder. Hij moest een hele nacht wachten op assistentie. Ook de herbergen waren niet veel schoner dan die ten zuiden van de Donau; de dames bleven dan ook liever slapen in de koetsen. Om het nog erger te maken, er brak een ruzie uit tussen Van Dedem en de Duitse kooplieden. De kapitein en Nebauer besloten afscheid te nemen van het gezelschap.

De groep werd in Pest hartelijk ontvangen door de plaatselijke gouverneur, generaal Barco. In het weekend van 19 en 20 oktober verbleven zij in Boedapest, waar zij zoveel mogelijk interessante bezienswaardigheden bekeken. Op de 21e vertrok het gezelschap naar Wenen. Na de Oostenrijkse grens te zijn overgestoken bij Bruck, waar een speciale pas werd uitgeschreven voor Van Dedem en zijn gevolg, kwamen ze de 23e aan in

Wenen, bij de herberg aan de Graben. Zij huurden een luxe appartement bestaande uit vijf kamers op de eerste verdieping boven de winkel van de traiteur Villar; de bedienden sliepen onder het dak. Ze bleven zeventien dagen in de stad.

Ambassadeur Van Dedem maakte een lelijke val op de tweede dag. Hij kreeg een diepe wond aan de zijkant van zijn voorhoofd. Zijn wond, verzorgd door de hofarts Brambilla, herstelde snel en hij kon weer deelnemen aan het drukke sociale leven. In Wenen werd de tijd aangenaam doorgebracht met etentjes, vooral in diplomatieke kringen, opera- en theaterbezoeken en de inspectie van locaties van toeristisch belang.

Van Dedem, zijn vrouw en zoon aten vaak aan tafel van de gezant van Sicilië, Markies di Gallo, van de voormalig Venetiaanse ambassadeur bij de Porte en momenteel ambassadeur in Wenen, Garzoni, en van hoge Oostenrijkse functionarissen zoals prins Colloredo-Mels en prins von Kaunitz. Testa werd regelmatig ontvangen door zijn nicht Elisabeth Barbara Testa (1769-1846) en haar echtgenoot Ignaz von Stürmer, de latere Oostenrijkse ambassadeur in Istanbul, en hij ging op bezoek bij hun zoon Bartholomeus aan de Orientalische Akademie waar hij studeerde. (Hij zou gezant worden in Sint-Petersburg en Istanbul.) Testa raakte ook bevriend met de secretaresse van Van Haften, Silliman, met wie hij de Belvédère ging bekijken, wandelde in het Prater Park en een van de vele koffiehuisen en ‘casino’s’ bezocht.

Na hun verblijf in Wenen reisden ze door naar Nederland. Op 8 november begon het gezelschap aan het laatste deel van de reis door Linz, Regensburg, Neurenberg, Frankfurt en Mainz. Van daaruit voeren ze de rivier Rijn af naar Keulen. Een reis over land bracht hen langs Neuss, Osterath (waar ze werden opgewacht door baron Sloet van Marxveld, broer van de vrouw van Van Dedem), Xanten, Rees (waar ze drie uur doorbrachten en de Rijn probeerden over te steken), Zutphen, Deventer en Wijhe. Om één uur op dinsdagmiddag 26 november ten slotte staken de twee koetsen de slotgracht van kasteel De Gelder over, waar het diner klaar stond voor de reizigers in het gezelschap van familieleden, moeders, zussen en broers. Na acht jaar, zeven maanden en twee weken waren Van Dedem en zijn vrouw weer thuis.

De auteur Gaspard Testa

Het leven van Gaspard Testa (1770-1847) is vrij goed gedocumenteerd dankzij zijn succesvolle diplomatieke carrière. Hij was een telg uit een Le-

vantijnse dynastie van dragomannen en diplomaten die zijn oorsprong vond in de Republiek Genua. Testa's grootvader was benoemd tot dragoman op de Nederlandse ambassade in Constantinopel. Zijn kleinzoon Gaspard volgde in zijn voetsporen als leerling-drogman bij dezelfde ambassade en werd later gepromoveerd tot vice-kanselier in 1791, kanselier in 1798, secretaris in 1804, zaakgelastigde in 1808 en in 1825 en minister-resident in 1843 - deze laatste benoeming ging in 1846 gepaard met zijn verheffing tot de adelstand met de rang van baron.

Testa was een gewetensvolle bestuurder; nauwgezet, gedetailleerd en minutieus. Gedocumenteerde geschriften en een grote hoeveelheid documenten die door hem zijn geschreven en opgesteld, zijn bewaard gebleven in het Nationaal Archief. Zoals we hierboven zagen, behoorde Testa tot het gevolg dat Van Dedem vergezelde naar Nederland in 1793 en daarna enige tijd verbleef op Kasteel De Gelder in Wijhe, provincie Overijssel. Hij was toen 23 jaar oud.

De reis van 1793 werd ondernomen in een wereld die onheilspellende veranderingen en beroeringen meemaakte. Europa in de jaren 1789-1793 kende de Franse Revolutie(1789-1799), oorlogen in Zuid-Europa tussen het Ottomaanse en Habsburgse Rijk en aanvallen van Frankrijk in Zuid-Nederland en West-Duitsland. Sporen hiervan zijn te vinden in het dagboek van Testa, zoals verwoestingen, veroorzaakt door Oostenrijkse troepen in een gebied dat nu deel uitmaakt van Servië: in Alexinac, Köprü (Cuprija, waar de brug over de Morava had gestaan), Yagodina (waar de minaret van de lokale moskee was afgebroken), Hisarick (Grocka, verwoest door mijnen) en Belgrado (waar de vestingwerken grotendeels in puin lagen).

Testa's dagboek weerspiegelt ook de gewelddadige tijden in Midden- en West-Europa: hij noemt de ceremonies in Wenen in verband met het overlijden van koningin Marie Antoinette (onthoofd in Parijs op 16 oktober 1793), de vernietiging door artillerievuur op de weg tussen Regensburg en Neurenberg en de zwaar beschadigde kathedraal van Mainz. Verder vinden we nauwelijks commentaar op politieke ontwikkelingen (Hoewel Testa de 'verlichte' politiek van keizer Joseph II en de Jacobijnse sympathie van de bevolking van het Rijnland wel vermeldt).

Testa was zelf een levantijn, die Turks als moedertaal beheerste - zijn dagboek bevat een aantal Turkse woorden - en wekte nogal wat aandacht buiten de Ottomaanse grens door zijn exotisch gewaad. In Zutphen werd hij zelfs mishandeld door lokale jongeren; hij zag zich gedwongen naar zijn

kamer te gaan en de gordijnen te sluiten.

Aspecten van de Ottomaanse werkelijkheid waren voor Testa gewone dagelijkse werkelijkheid: de bijgelovige overtuigingen van de mihmandar, de overblijfselen van gespietste lichamen van rovers langs de weg tussen Çorlu en Burgaz, de slechte wegen en bruggen, de bouwvallige residentie (konak) van de gouverneur van Sofia, waar duiven en honden vrije uitloop hadden. Anderzijds heeft hij ook verbazing over dingen die anders waren dan hij thuis gewend was: het geluid van klokken in Zemlin, de ongewone architectuur, de vrijheid van vrouwen, de goede wegen en indrukwekkende drijvende bruggen, de stralende kookpotten in de keuken van een herberg in Theresienstadt (Subotica), de enorm hoge gebouwen en de anonieme omgang van inwoners van Wenen, de afwezigheid van dragers (hamalen) - grote ladingen werden in kruiwagens vervoerd - het ontbreken van ceremonie en afstand in de keizerlijke familie, de geordende staat van de straten in de steden, de openbare verlichting, de afwezigheid van zwerfdieren en tot slot de Nederlandse nethed en de vreemde gewoontes in Holland als het verbranden van turf en het consumeren van schelvis. Dit zijn waarnemingen van de westerse cultuur door een oosterling die voor het eerst naar Europa komt.

- 16 Een opvallend aspect in het reisboek is het contrast tussen arm en rijk, hoog en laag, heersers en onderdanen. Testa beschrijft de wanhopige armoede van sommigen van de Roemelische (Bulgaarse) dorpen waar hij doorheen ging. In Europa buiten het bereik van de Islam, mensen van tien grepen naar de fles om vergetelheid te vinden van hun harde lot.

De onvermoeibare nieuwsgierigheid van Testa zorgt voor een rijkdom aan details in het *Journal*. Onderwerpen van zijn nieuwsgierigheid waren kastelen, paleizen, tuinen, ‘promenades’, baden, kerken, moskeeën, musea (in die tijd privéverzamelingen, ‘curiosa’), bibliotheken, processies en theaters. maar ook kranen in Würzburg en Mainz die zware voorwerpen optillen en op een schip zetten.

Lokale folklore zien we bij het gooien van graanzaden door Rumelische (Bulgaarse) boerenvrouwen als onze reizigers Novi Han binnenrijden, en het gebruik van dekbedden in Beierse herbergen. Het dagboek geeft ons een levendig beeld van wat, afgezien van de ergernis veroorzaakt door de alomtegenwoordige stank, het onbeschofte gedrag van postbeambten, douanebeambten en herbergiers, de angst voor besmettelijke ziekten, het dominante kenmerk moet zijn geweest van reizen, namelijk verveling. Een

aangenaam, maar ook nuttig tijdverdrijf was er niet, met een gesprek en schaken of kaarten werd de tijd doorgebracht; lezen werd nergens vermeld. Het landschap dat aan de ogen voorbijtrok zorgde voor zowel amusement als gespreksonderwerp.

Verbazing over de West-Europese levensstijl

Het journaal van Gaspard Testa is vooral interessant omdat het is geschreven door een Levantijn (oosterling) die nooit eerder het Ottomaanse Rijk had verlaten. Testa vestigt de aandacht van de lezer op Europese fenomenen die een Europeaan zelf niet zouden opvallen, maar hij de moeite waard vond om te beschrijven. De tekst draagt bij aan onze kennis van vroegmodern reizen en de culturele geschiedenis van het laat achttiende-eeuwse Europa, gezien door Oosterse ogen. In die zin is het dagboek een uniek document.

Hij zegt hierover zelf: ‘Omdat ik mijn vaderland nooit verlaten had, was alles nieuw voor mij, zelfs de kleinste dingen’. Een paar voorbeelden van zijn verbazing.

Vrouwen: Ik zag met belangstelling de vrijheid die vooral de vrouwen genoten (...). De vrouwen in Turkije houden geen winkels zoals in de christelijke gebieden, maar houden zich alleen bezig met het werk in de huizen. Ik zag in Semlin dat zij allerlei werkzaamheden verrichtten. (14 oktober 1793)

17

Vrouwen maken er de dienst uit, wat gebruikelijk is in het Christendom. (8 november in St. Pölten)

Honden: De politie zou nooit toestaan dat dode honden of katten achtergelaten worden, zoals in Turkije. Levende honden zwermen ook niet door de stad, elke heeft zijn baasje die een halsband om zijn nek doet, om hem te herkennen. (Wenen 26 oktober 1793)

Straten: De straten waarvan de namen in grote letters vermeld staan, worden voortdurend schoongemaakt en gerepareerd. (Wenen 26 oktober 1793)

Fabriek: We bezochten vervolgens een zijdefabriek, waar gaas wordt gemaakt. In dit atelier staat een machine met wielen en spindels, die met een wonderbaarlijke snelheid functioneert, waardoor veel minder arbeiders nodig zijn dan in de grote fabrieken van Constantinopel. In feite werkt de hele fabriek compleet anders. (Pest 21 oktober 1793)

Lantaarns: ‘s Nachts wordt de hele stad verlicht door peervormige lantaarns, wat zeer aangenaam is voor de voetgangers die geen ander licht nodig hebben. (Wenen 26 oktober 1793)

Huizen: In Wenen wonen verschillende families in hetzelfde huis, zonder dat ze elkaar kennen. Deze huizen, die over het algemeen zeer groot zijn en vijf tot zeven verdiepingen tellen, zijn bedekt met dakpannen en hun trappen zijn van steen. Elk huis heeft zijn eigen nummer overeenkomstig de inschrijving, wat ik zeer handig vind; voor de interne onderverdeling geldt hetzelfde; de rijtuigen die op de pleinen staan verspreid zijn ook genummerd. (Wenen 24 oktober 1793)

Kleren: 1. (Wenen) Hoewel de oosterse kledingstijl in Wenen niet opvallender was dan de Europese in Constantinopel, dacht men in het algemeen dat ik alleen maar een moslim kon zijn en men veronderstelde dat ik deel uitmaakte van het gevolg van de ambassadeur die de Porte zojuist aan het Londense hof had benoemd. (28 oktober 1793)

Kleren: 2. (Zutphen) Van alle plaatsen waar ik tot dusver was geweest, leek Zutphen mij de meest gênante stad voor iemand die buitenlandse kleren draagt. Bijna overal waren er nieuwsgierigen en nergens was er zoveel lawaai als hier. Om mij tegen de kinderen, die zich op straat verzamelden te beschermen, ging ik het logement binnen, maar dat had geen zin, want ze konden me door de kamer zien lopen en begonnen hard te lachen en te schreeuwen, totdat ik de gordijnen dichttrok. (25 november 1793)

Omgangsvormen met de Keizer: Zijne Majesteit de Keizer bezette een loge op de eerste verdieping, die niet meer aanzien had dan elke andere. De eenvoud ging zelfs zo ver, dat als mij niet was verteld dat hij het was, met zijn vrouw en zijn broer, ik hen nooit zou hebben herkend. Niemand stond op toen Zijne Excellentie naar zijn loge kwam en ik moet zeggen dat dit me opviel. Omdat ik in Turkije gewend ben dat iedereen opstaat, zich verdringt en een zo fatsoenlijk mogelijke houding aanneemt als Zijne Excellentie ergens binnenkomt, leek mij zo’n duidelijk verzet heel merkwaardig. Dit viel nog meer op toen ik de mensen in de parterre vrijuit hoorde praten over Zijne Excellentie alsof ze geen enkel respect hebben. (Wenen 24 oktober)

Dijken: Van Deventer naar het landgoed De Gelder wordt een groot deel van de weg over de dijk afgelegd. Ik had vaak gehoord van deze werken, waarvan het onderhoud de staat jaarlijks immense bedragen kost, zonder

er ooit een duidelijk beeld van te hebben gehad. Om hun land te beschermen tegen de overstromingen van de IJssel, hebben de inwoners langs de hele rivier kleiheuvels opgeworpen, breed en dik en dit is wat men een dijk noemt. Er zijn voorbeelden van dijken die doorbraken als gevolg van de hoeveelheid ijs, die de Rijn afstroomde en die overstromingen veroorzaakte en veel schade aanrichtte. (Deventer, 26 november 1793)

Verbranden van turf: Het was hier dat ik voor het eerst turf zag branden. De turf wordt in langwerpige vorm gemaakt van een zwarte aarde die op het land wordt gevonden. Dit is wat over het algemeen in de hele Republiek wordt verbrand, in plaats van de houtskool die wij in Turkije gebruiken. (25 november 1793, Zutphen)

Reisgids voor Wenen

Gaspard en het gezelschap onder leiding van de ambassadeur brengen zeventien dagen door in Wenen. Gaspard maakt van de gelegenheid gebruik om zijn familieleden te bezoeken, maar ook om alle bezienswaardigheden in Wenen te bekijken. Hij bezoekt alle grote paleizen zoals Belvedere, Schönbrunn, Liechtenstein, maar ook de Nationale Bibliotheek, theaters en monumenten (zoals de Pestzuil, de Mariazuil), parken en kerken. Zijn beschrijvingen zijn heel accuraat, bijzonder en gedetailleerd. Minder opvallend voor een moderne reiziger waren instituten als het Militaire Hospitaal en de Oosterse Academie in Wenen. Tot deze categorie behoren ook fabrieken, zoals een porseleinfabriek in Wenen. Door de talrijke details komen we onverwachte aspecten van het leven aan het einde van de achttiende eeuw tegen. Zijn verslag leest als een reisgids van bezienswaardigheden in Wenen en kan beschouwd worden als een van de eerste reisgidsen van de stad.

Het manuscript

Het manuscript is geschreven door Gaspard Testa, is een keurige handgeschreven tekst in het Frans en, hoewel Testa Nederlands in Constantinopel had geleerd, was zijn beheersing van de taal waarschijnlijk onvoldoende om een versie in die taal te maken. Wel komen enkele Nederlandse woorden in de tekst voor. Het handschrift bestaat uit gebonden katernen en was voorzien van twee reeksen paginanummers, 1 t/m 26 (het eerste deel op de reis van Constantinopel naar Semlin) en het tweede deel is genummerd 1 t/m 55 (van Semlin naar Wijhe).

N.B. Het manuscript van Gaspard Testa en de transcriptie naar machineschrift is online raadpleegbaar op de volgende webpagina:.

<https://www.academia.edu/87627056/>

Het journaal is geschreven in opdracht van Van Dedem, zijn werkgever. De taal van Testa is bloemrijk. Hij had een goed oog voor details. Hij toont ook een goed gevoel voor humor en de tekst bevat gevoel, ondanks het feit dat het schrijven van het dagboek voor hem een door zijn meester opgelegde plicht moet zijn geweest. De beschrijvingen lezen prettig en zijn luchtig geschreven. Zijn werk behoort duidelijk tot de categorie ‘persoonlijk’ reisverslag, een genre dat steeds meer de aandacht trekt van Nederlandse wetenschappers, geïnteresseerd in premoderne ‘ego-documenten’, waarvan dagboeken, memoires en autobiografieën onderdeel zijn.

De Dardanellenreis uit 1790

Gaspard Testa begon zijn carrière als dragoman bij de Nederlandse Ambassade in Constantinopel op jonge leeftijd. In 1790 - hij is dan slechts negentien jaar - krijgt hij de opdracht van de toenmalige ambassadeur Van Dedem van de Gelder om vijf Nederlandse gevangenen op te halen in de Dardanellen. Het is volgens zijn eigen zeggen zijn eerste dienstreis buiten de stad.

Het Ottomaanse rijk strekt zich op dat moment uit in het westen tot aan Oostenrijk, inclusief Griekenland, in het oosten tot en met het huidige Irak, Syrië, Kust van de Levant en delen van Saudi-Arabië tot aan Yemen en in het zuiden omvat het de Noord-Afrikaanse kust tot bijna Gibraltar. Constantinopel, het huidige Istanbul, waar de Nederlandse ambassade gelegen is, vormt het bestuurlijke hart van deze wereldmacht. De dragomans spelen een belangrijke rol in het diplomatieke verkeer, omdat

zij de enigen zijn die verschillende talen beheersen.

De Dardanellen – sinds 1390 volledig in handen van de Turken - spelen al duizenden jaren een cruciale rol, militair strategisch en als handelsroute. De nauwe zeestraat, door de Grieken de Hellespont genoemd, in het Turks de straat van Çanakkale (Çanakkale Boğazı) van slechts enkele kilometers breed verbindt de Zwarte met de Middellandse Zee en daarmee Istanbul met Europa. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Sultan Mehmed II in de 15de eeuw meerdere burchten heeft laten bouwen aan weerszijden van de zeestraat om de doorgang te controleren en zich te beschermen tegen vijandelijke aanvallen vanuit de Middellandse Zee.

Het verslag van Gaspard Testa, dat we hier weergeven, beschrijft zijn reis via het water vanuit Constantinopel naar twee van deze burchten. Hij heeft een door de Porte (Ottomaanse regering) bevestigd, officieel papier (ferman) bij zich, dat de vrijlating van de Nederlanders bevestigt. Hij wordt vergezeld door een Janissaris, een soldaat in staatsdienst. De jonge Testa zal trots geweest zijn dat een missie van deze zwaarte aan hem toevertrouwd werd. Hij vertelt ons over het reizen, de schepen, de consulaten waar hij verblijft, de vele personen die hij ontmoet onderweg, de problemen om een schip te vinden voor de terugreis en de tegenwerkende winden.

21

De vijf Nederlandse mannen die Gaspard Testa heeft opgehaald in de Dardanellen waren oorspronkelijk soldaten in dienst van het Oostenrijkse leger in de Russisch-Oostenrijks-Turkse oorlog (1789-1792). Zoals blijkt uit Turkse archiefstukken zijn deze mannen naar het Turkse leger overgelopen en werden vervolgens door de Turken opgepakt en gevangengezet. Eén (die niet in het reisverslag genoemd wordt) in Istanbul, de vijf andere in de burchten in de Dardanellen. Zoals te lezen is in de bijgevoegde stukken verzocht Nederland via de ambassadeur om uitlevering van deze soldaten, hetgeen gehonoreerd werd. Gaspard Testa haalt de vijf na een reis van bijna een maand op om ze naar Nederland door te sturen. Het is opmerkelijk dat Testa de gevangenen in zijn verslag "esclaves", slaven noemt. Het heeft er waarschijnlijk mee te maken dat in

het 18de eeuwse Ottomaanse rijk nog steeds veel slaven dienst deden en dat krijgsgevangenen vaak tot slaaf gemaakt werden.

De reis naar de Dardanellen geeft ook inzicht in het netwerk van de familie Testa. Ondanks zijn zeer jonge leeftijd kent hij veel mensen persoonlijk of van naam, die tijdens de reis passeren. Het is een rijke mix van Europeanen en Turken die in de Dardanellen leven, werken en reizen: consuls, kooplieden, zeelieden, archeologen, plezierreizigers maar ook Osmaanse officieren, soldaten en ambtenaren. Na bijna een maand onderweg te zijn geweest, keert hij terug naar het Palais de Hollande in Istanbul. Misschien is deze succesvolle missie aanleiding geweest voor ambassadeur Van Dedem om hem in 1793 naar Nederland mee te nemen als schrijver en als tolk.

Gaspard Testa's carrière:

1791-, 1793-, 1798-1807,	vice-kanselier (oude Republiek) dragoman-hon. (oude Republiek) kanselier (Bataafse Republiek)
1804, 1807,	ambassade-secretaris (Bataafse republiek) secretaris van legatie (Koninkrijk Holland)
1808-1814,	zaakgelastigde (Nederland onderdeel van het Franse Keizerrijk)
1814-1825, 1829-1844,	zaakgelastigde, thesaurier, kanselier en tweede dragoman (Koninkrijk der Nederlanden) 1825-1829, ambassaderaad
1843-1846,	minister-resident te Constantinopel 1827, erkend als Nederlands staatsburger
1847 K.B. d.d. 5 april 1847, nr. 2	verheffing in de Nederlandse adel met de titel baron bij eerstgeborene.

PERSONEN DIE DEELNEMEN AAN DE REIS

Baron van Dedem baron van Dedem, heer van De Gelder

was een Nederlandse politicus en van 1785 tot 1800 ambassadeur van Nederland in Constantinopel. Hij wordt in de tekst nooit met name genoemd, maar aangeduid met “de heer de Ambassadeur”, “de ambassadeur” of “Zijne Excellentie”. Soms krijgt hij ook de naam “Ambassadeur”. Leefde van 1743 tot 1820. Als hij aan de reis deelneemt is hij 50 jaar oud.

De vrouw van de baron

Adriana Frederica Johanna Sloet tot Lindenhorst (1745-1815). Zij wordt in de tekst vaak “de Ambassadrice” genoemd of als zijn samen is met haar man en zoon noemt G. Testa ze “Zijne Excellenties”.

24

De zoon van de Ambassadeur

Anthony Boldewijn Gijsbert van Dedem (1774-1825), wordt meestal in de tekst “de Baron” genoemd, zonder een naam.

Mevrouw Curmulli

Maria Curmulli geboren Wijnands (1757-1827) Doopsgezinde koopmansdochter, gehuwd in 1780 met Ottomaans-Griekse zakenman uit Chios. Dimitri Curmuli (Dimitrios Kourmoulis), trad vooral op als agent voor een grote Griekse firma in Smyrna. Curmuli kwam in Amsterdam in ernstige problemen toen de hoofdvesting in Smyrna, beheerd door Ioannis Avgerinos, in 1783 failliet ging. Hij reisde naar Smyrna om zijn vorderingen tegen Avgerinos te verdedigen, maar werd daar in 1793 vermoord, vermoedelijk door de handlangers van zijn voormalige partner. Hierna keert Maria Wijnands met de ambassadeur terug naar Nederland.

De heer Akerblad (1763-1819)

Johan David Åkerblad (1763-1819) “Secretaris van de koning van Zweden” heeft bijgedragen aan de ontcijfering van de Egyptische hiërogliefen. Åkerblad, een uitzonderlijk taalkundige, was een diplomaat en oriëntalist die verschillende decennia in het Ottomaanse Rijk, Frankrijk en Italië heeft gewoond.

Kapitein Bregant van Trieste

Verder vrij anoniem gebleven medereiziger.

De heer Nebauer

Hoogleraar in de rechtswetenschap

Gaspard Testa

Dragoman van de Nederlandse ambassade in Constantinopel, later Gaspard baron Testa, 1770-1847.

Is slechts 23 jaar als hij aan de reis deelneemt.

25

De heer Vogel

Een Praagse handelaar

De heer Panchaud

Ambtenaar van de Nederlandse afvaardiging

De heer Bragiotti

Ambtenaar van de Nederlandse afvaardiging

De heer Frangopulo

Eerste tolk van de Pruisische Legatie

Tzaprazli Zade (Çaprazlızade Yahya Bey) Jahya Bei

Mihmandar (gids) aangewezen door de Porte

Reisverloop van Dag tot Dag

Etappe	Dag	Datum	Van	Naar	Dagafstand km.	Totaal km.	Afstand / Uren
1	1	5 sept.	Pera	Alibeyköy	4		1 uur
2	2	6 sept.	Alibeyköy	Küçükçekmece	25	29	6 uren
3	3	7 sept.	Küçükçekmece	Büyükçekmece	20	49	6 uren
4	4	8 sept.	Büyükçekmece	Silivri	31	80	6 uren
5	5	9 Sept.	Silivri	Çorlu	41	121	8 uren
6	6	10 sept.	Çorlu	Babaeski	74	195	10 uren
7	7	11 sept.	Babeski	Havza	29	224	10 uren
8	8	12 sept.	Havsa	Edirne	27	251	4 uren
	9-10	13-14 sept.	Rustdagen in Edirne	Afstand Istanbul edirne 251 km			44 uren
9	11	15 sept.	Edirne	Mustafapaşa	33	284	6 uren
10	12	16 sept.	Mustafapaşa	Seymenler			9 uren
11	13	17 sept.	Seymenler	Köçekler			4 uren
12	14	18 sept.	Köçekler	Çırpan	102 ¹	386	6 uren
13	15	19 sept.	Çırpan	Plovdiv ²	67	453	9 uren
14	16	20 sept.	Plovdiv	Pazarcık	47	500	6 uren
15	17	21 sept.	Pazarcık	Kostenec	37	537	9 uren?
16	18	22 sept.	Kostenec	Ihtiman	19	556	4 uren
17	19	23 sept.	Ihtiman	Novi Han	32	588	6 uren
18	20	24 sept.	Novi Han	Sofia	26	614	6 uren
	21-22		Rustdagen in Sophia	Afstand in uren van Ist.-Sof.			109 uren ³
19	23	27 sept.	Sofia	Pirot	87	701	8 uren
20	24	28 sept.	Pirot	Ak Palanca	40	741	10 uren
21	25	29 sept.	Ak palanca	Nissa	26	766	8 uren
22	26	30 sept.	Nissa	Alexinac	32	798	6 uren
23	27	1 okt.	Akesinac	Paracin	51	849	10 uren
24	28	2 okt.	Paracin	Batucin	52	901	10 uren
26	30	4 okt.	Kolari	Belgrado	59	1022	9 uren
27	31	5 okt.	Belgrado ⁴	Zemun	14	1036	BOOT

1 Afstand tot de plaatsen Seymenler en Köçekler is niet bekend. Daarom is de afstand tussen Mustafapaşa en Çırpan hier berekend.

2 Afstand Edirne naar Sofia is volgens Testa 34 uren. dat klopt ook met individuele etappes.

3 Testa geeft een opsomming in de marge van de afstanden in uren tot Sophia: Vanaf Istanbul 109 uren, vanaf Edirne 65 uren, en vanaf Plovdiv 31 uren. klopt als een klok met individuele etappe uren.

4 Totale afstanden tussen Belgrado en diverse steden worden door Testa als volgt gegeven. Belgrado naar Istanbul 186 uren, naar Edirne 141, Plovdiv 108 en Sofia 77

Reisverloop van Dag tot Dag

Etappe	Dag	Datum	Van	Naar	Dagafstand km.	Totaal km.	Afstand / Uren
	32-33	6-7 okt.	VERBLIJF	Zemun			
	34-39	8-13 okt.	QUARANTAINE				
28	41	14 okto	Zemun	Peterwaradin	61	1097	10 mijl
29	42	15 okt.	Peterwaradin	Subotica	109	1206	13 mijl
30	43	16 okt.	Subtoica	Watkerk	61	1276	6 mijl
31	44	17 okt.	Watkerk	Peste	136	1402	15 mijl
	45-46	18-19 okt.	Verblijf in Pest				
32	47	20 okt.	Peste	Szonyi	88	1491	12 mijl
33	48	21 okt.	Szonyi	Wisselburg	92	1583	14 mijl
34	49	22 okt.	Wisselburg	Swandorf	66	1649	11 mijl
35	50	23 okt.	Swandorf	Wenen	15	1664	2 mijl
	51-66	24-7 nov	Verblijf in Wenen				
36	67	8 nov.	Wenen	St. Pölten	66	1730	8 mijl
37	68	9 nov.	St. Pölten	Streuberg	84	1814	10 mijl
38	69	10 nov.	Streuberg	Peuerbach	92	1906	11 mijl
39	70	11 nov	Peuerbach	Plattlingen	102	2008	12 mijl
40	71	12 nov.	Plattlingen	Regensburg	68	2076	10 mijl
	72	13 nov	Regensburg				
41	73	14 nov.	Regensburg	Postbnauer	80	2156	9 mijl
42	74	15 nov.	Postbauer	Nürnberg	32	2188	4 mijl
43	75	16 nov.	Nürnberg	Kitzingen	87	2275	10 mijl
44	76	17 nov.	Kitzingen	Aschaffenburg	95	2370	11 mijl
45	77	18 nov	Aschaffenburg	Frankfurt	41	2411	5 mijl
46	78	19 nov.	Frankfurt	Mainz	43	2454	4 mijl
46	78	20 nov.	Mainz	Köln	190	2644	BOOT
47	79-80	20-21 nov	Köln				5
48	81	22	Köln	Osterath	51	2695	15 uren
49	82	243	Ostaerath	Rees	78	2773	8 uren
50	83	24	Rees	Zutphen	62	2825	10 uren
51	84	25	Zutphen	Wijhe	35	2870	6 uren

- 5 uren.
Testa schakelt vanaf Mainz tot aan Wijhe over op de afstandseenheid uren in plaats van duitse mijlen die hij eerder gebruikte in Oostenrijk en Duitsland. Waarom hij dit doet is onduidelijk, blijkbaar had hij voor dit laatste deel van zijn reis geen informatie over afstanden, en moest hij overschakelen op de oude ottomaanse meeteenheid uren.

Journal
Du voyage de S. Ex^{te} M. Le Baron de Dedem
De Geloer
Ambassadeur de Leurs Hautes Puissances
Les Etats Généraux des Provinces Unies à la Porte Ottomane
de Constantinople jusqu'à Semlin
depuis L. 5. Septembre 1793.

Le Journal de Semlin au Geloer
y est joint, jusqu'au 26. Novembre
de la même année.

DAGBOEK VAN DE REIS

door Gaspard baron Testa

Donderdag 5 september 1793

Van Constantinopel tot Alibeyköy is het 1 uur.

Vertrek uit Istanbul (Constantinopel) van een gezelschap van 9 personen onder leiding van Frederik van Dedem van Gelder, gezant van de Verenigde Republiek der Nederlanden aan de Hoge Porte naar Nederland. Eerste dag van de reis begon vrij dramatisch. Door geweldige stortregens was het waterpeil van Kagithane rivier gestegen en enkele bruggen waren weggeslagen. Reizigers konden per boot worden overgezet, maar de koetsen moesten een lange omweg maken. Op een plek waar het waterpeil laag genoeg was konden de koetsen oversteken. Een van de koetsen krijgt pech (wielbreuk) vlakbij Alibeyköy. Testa doet vrij droog verslag van de gebeurtenissen. De heer Wagner, achtergebleven zaakgelastigde, heeft ook verslag gedaan van deze gebeurtenissen. Dit deel van zijn verslag is ter vergelijking integraal in voetnoot 24 opgenomen.

Ons vertrek uit Constantinopel vond plaats op 5 september 1793. Het was donderdag om één uur 's middags dat Zijne Excellentie zijn verblijf verliet, met zijn vrouw en zijn zoon, de Baron van Dedem. Zijn gevolg was samengesteld uit mevrouw Curmulli, die naar haar vaderland terugkeerde, de heer Akerblad⁶, secretaris van de koning van Zweden, aan wie hij brieven van Zijne Hoogheid⁷ (Sultan Selim III) overbracht, en Gaspard Testa⁸, dragoman⁹ van de Nederlandse Ambassade.

29

Behalve deze personen had de heer de Ambassadeur ook kapitein Bregant van Trieste, die was aanbevolen door de internuncius¹⁰, meegenomen,

6 Johan David Åkerblad (1763-1819) heeft bijgedragen aan de ontcijfering van de Egyptische hiërogliefen en demotiek en staat bekend als een voorganger van Jean-François Champollion. Åkerblad, een uitzonderlijk taalkundige, was een diplomaat en oriëntalist die verschillende decennia in het Ottomaanse Rijk, Frankrijk en Italië heeft gewoond.

7 Zweedse koning Gustav III werd in 1792 doodgeschoten en zijn zoon Gustav IV werd koning van Zweden. Sultan Selim III wilde met een brief die door Akerblad zou worden bezorgd hem feliciteren.

8 Gaspard Testa is de schrijver van dit reisdagboek. Het is belangrijk dat de lezer zich realiseert dat Gaspard Testa in het begin van het dagboek in de derde persoon over zichzelf schrijft. Pas later gaat hij over op de eerste persoon.

9 Een Drogman of Dragoman (Arab. Tardjoeman) was de benaming voor een vertaler, tolk of gids die in de 18de en 19de eeuw in dienst was van het Ottomaanse Rijk in landen waar Arabisch, Turks en Perzisch gesproken werd. Het ambt van drogman was zeer prestigieus en begeerd in het Ottomaanse Rijk.

10 Een Internuncio is een Vaticaanse diplomaat met de rang van gevolmachtigd minister; hij is geaccrediteerd bij een burgerlijke regering en oefent taken uit die overeen-

evenals de heren Nebauer en Vogel, de eerste een hoogleraar in de rechts-wetenschap en de laatste een Praagse handelaar.

De Nederlandse afvaardiging werd aangevoerd door de twee ambtenaren, de heren Panchaud en Bragiotti, die Zijne Excellentie vergezelden tot aan de "Zoete Wateren"¹¹. De eerste tolk van de Pruisische Legatie, de heer Frangopulo, raadslid, was ook aanwezig. Tzaprazli Zade Jahya Bei was door de Porte¹² aangewezen om de heer de Ambassadeur naar de grens te vergezellen - in de hoedanigheid van Mihmandar¹³ - een ambt dat hij reeds eerder had uitgeoefend op aanbeveling van de Reis Effendi¹⁴, zijn grote beschermer.

Toen wij Kiet-Hana¹⁵ bereikten, zagen wij een zonsverduistering die goed zichtbaar was¹⁶. Er werd een halt gemaakt, vanwege de conditie van de bruggen, waarna men terugkeerde, met uitzondering van de heer Wagner en kanselier Testa¹⁷, die tot Ponte Picolo¹⁸ kwamen.

komen met die van een Nuntius.

11 De *Zoete Wateren van Azië* was de naam die Europeanen in de late Ottomaanse tijd gaven aan twee stromen, de Göksu en de Küçüksu, die uitmondden in de Bosporus bij de Anadolu Hisari (kasteel van Azië). De tussenliggende weide werd een favoriete badplaats voor de modieuze elite van de Ottomaanse en Europese samenleving.

12 Sublime Porte, ook Porte genoemd, is de regering van het Ottomaanse Rijk. De naam is een Franse vertaling van het Turkse *Bâbüâli* ("Hoge Poort" of "Poort van de Eminente"), dat de officiële naam was van de poort die toegang gaf tot het gebouwenblok in Constantinopel, of Istanbul, waarin de belangrijkste staatsdepartementen waren ondergebracht. Al vroeg in de geschiedenis van het Ottomaanse Rijk werden de grootviziers machtig, maar pas in de 17e eeuw verwierven zij de officiële residentie, *Bâbüâli*, die het centrum van de regering werd. Daar bevonden zich ook de kantoren van het ministerie van Buitenlandse Zaken en van de staatsraad; vandaar dat de term wordt gebruikt voor de regering als geheel.

13 Een Mihmandar was een door de Ottomaanse regering aangestelde gids, die de reizigers hielp om de juiste route te bepalen.

14 *Reis Effendi*, *ra'is ef-fen'di* (Turk., voorzittend ambtenaar). Een titel die vroeger werd gegeven aan een staatsambtenaar in het Ottomaanse Rijk. Hij was de kanselier van het rijk en minister van buitenlandse zaken. In de eerstgenoemde hoedanigheid was hij belast met het overleg met de Grootvizier over de bevelen en instructies die naar de verschillende provincies moesten worden gezonden en over de juiste beslissing over elk onderwerp dat het rijk aanging, zowel intern als extern; in de laatstgenoemde hoedanigheid had hij de enige en exclusieve leiding over de betrekkingen van de Porte met buitenlandse rechtbanken.

15 *Kağthane*

16 In de Nasa Eclips Catalog wordt deze zonsverduistering aangegeven met nr. 09023. Vanuit de locatie waar zij zich bevonden was het een gedeeltelijke zonsverduistering, die begon rond 13.30 uur en duurde tot 16.45.

17 Het gaat hier om Jacques Testa, de vader van Gaspard Testa.

18 *Küçük Çekmece*

Zoete wateren van Europa Constantinople, aquarel door Giuseppe Schranz, 1803-1853, Collectie V&A London.

De regen die twee dagen tevoren was gevallen, was zo hevig dat verschillende bruggen waren weggespoeld en de doorgang onbegaanbaar was geworden, zodat wij onze rijtuigen ongeveer twee uur moesten laten omrijden. De Mihmandar vroeg mevrouw de Ambassadrice over het water naar Alibei Kioi¹⁹ te gaan, terwijl de koetsen via de reguliere weg zouden rijden. Zij ging met de dorpscommandant mee samen met de dames Curmulli en Akerblad, naar de plek waar ze de heer de Ambassadeur, vergezeld door Testa²⁰, een half uur later ontmoetten. De anderen bleven in de koetsen, die pas tegen zonsondergang in Alibei Kioi aankwamen.

31

We hebben daar een hapje gegeten tot we konden vertrekken, maar door het genoemde en onvoorziene ongemak, dat onze reis zeer had vertraagd, besloten we die avond alleen naar Daud Pacha²¹ te gaan. Er was geen mogelijkheid om bij Ponte Piccolo te komen, waar alle bagage, met de kok, op ons wachtte. De paarden van de wagens waren zo onwennig om te trekken en zo zwak, dat zij op de gladste weg tot stilstand kwamen, een probleem dat wij niet hadden verwacht, zodat zij steeds met kracht vooruit moesten worden geranseld.

¹⁹ *Alibeyköy*

²⁰ Bedoeld wordt waarschijnlijk vader Testa de kanselier.

²¹ *Davudpasha*